

Korupcia v stredoveku

Korupčné prípady pri kráľovskej komore v Kremnici

Daniel Haas Kianička

Definícia korupcie

Život každej spoločnosti, či už na úrovni štátnych celkov alebo samosprávnych a záujmových komunit, sa odohráva v politickom prostredí. Politika je procesom, ako dosiahnuť spoločný konsenzus v rámci heterogénnej skupiny ľudí. Negatívum politických konaní predstavuje skutočnosť, že politika je v praxi neoddeliteľná od moci. Tou sa presadzujú, prípadne vnucujú rozhodnutia. Systém presvedčovania, vyjednávania a realizácie politických opatrení dáva priestor na rôzne podvodné aktivity, ktorými sa jednotlivci alebo skupina snažia naplniť svoje ciele.¹ A to sa už ocitáme na pôde korupcie. Zastávanie verejných funkcií s rozhodovacou právomocou ponúka nečestným jedincom rôzne možnosti, ako sa obohatiť či získať spoločenský post zabezpečujúci honor a prístup k finančným zdrojom.

Ak chceme porozumieť korupčným formám správania v stredoveku, je potrebné hneď na začiatku zadefinovať, čo to korupcia vlastne je. Problematiku korupcie v stredoveku a ranom novoveku teoreticky spracovala Blanka Szeghyová.² Upozornila na nejednoznačné chápanie tohto pojmu v minulosti na rozdiel od súčasnosti, ako aj na nemožnosť urobiť jednoznačné závery kvôli nedostatku prameňov. Latinský pojem *corruptio* bol pôvodne používaný na označenie materiálnej ujmy, približne od polovice 14. storočia sa začal chápať v abstraktnej forme skazy duše a morálky. V slovenčine sa používajú pre tento výraz slová úplatkárstvo, podplácanie či predajnosť. Vo všeobecnosti možno korupciu zadefinovať ako konflikt medzi verejným a súkromným záujmom. V stredoveku a ranom novoveku išlo v konkrétnych prípadoch o sprenevery, kupovanie úradov, úplatky úradníkom, korupciu v súdnictve, klientelizmus, kumulovanie funkcií, konflikty záujmov a podvodné obchodné a finančné praktiky. Pri posudzovaní týchto foriem správania treba mať na mysli, že jednotlivé spoločenské vrstvy chápali korupčné formy správania inak. Učenecká elita sa usilovala pranierovať uvedené prehrešky, vzdelancov však bolo málo a ich úsilie mali skôr teoretický rozmer. A ak aj nejaké konanie bolo vo všeobecnosti považované za nemorálne,

¹ MILLER, David (ed.). *Blackwelova encyklopedie politického myšlení*. Brno : CDK a Proglas/Jota, 1995, s. 378-379.

² SZEGHYOVÁ, Blanka. Korupcia v stredoveku a ranom novoveku. In *Forum historiae* [online], 2011, roč. 6, č. 1, s. 198-200, 211, 212, 214, 219-221. Dostupné na internete: <http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2011/texty_2_2011/szeghyova.pdf>

nemuselo byť vždy príslušnými inštitúciami potrestané, respektíve nebolo v dobovej legislatíve vôbec zafinované ako nelegálne. Zároveň si treba uvedomiť, že viaceré, z dnešného pohľadu korupčné konania neboli v minulosti spoločnosťou za také považované. Ilustruje to napríklad feudálny princíp familiarity, teda vzťahu medzi patrónom a jeho chránencom, klientom. V jeho rámci bolo udeľovanie darov a úradov za verné služby plne legitímne. Ak však išlo o prehnane lukratívne posty a odmeny udeľované navyše v tajnosti, môžeme hovoriť v týchto prípadoch o korupčných formách správania.

Tak sa dostávame k typickým charakteristikám korupcie. Po prvé, býva vykonávaná v tajnosti, po druhé, vyžaduje si prítomnosť dvoch alebo viacerých strán, z ktorých jedna sprostredkováva za úplatu rôzne spoločenské výhody (čo platí, hoc nepriamo, aj pre rodinkárstvo) a po tretie, býva často spojená s nátlakom a vydieraním. To znamená, že i keď jadrom korupcie býva podvod, v jej rámci slúži na dosahovanie vyšších cieľov. Zároveň, ak korupčný nátlak presiahne utajovanú rovinu, ide už o otvorené násilie. Napokon, niekedy je veľmi ťažké rozlíšiť spoločnosťou tolerované politické presvedčovacie metódy a korupčné spôsoby správania, ktoré presiahli úroveň spoločenskej akceptácie.

Nástrojom na zabezpečovanie, čo aj dobovo podmienenej spravodlivosti, ako aj ustanovizňou majúcou za úlohu potláčať korupčné aktivity jednotlivcov a záujmových skupín bolo vždy súdnictvo. Jeho veľkým problémom však bolo, že samo bolo často terčom korupcie. Stredoveké právo oficiálne rozoznávalo tri základné príčiny ohrozujúce spravodlivé súdnictvo – úplatky sudcom, ich zastrašovanie a náklonnosť sudcov k niektorej zo sporných strán. No realita bola taká, že sa postupy proti prehreškom sudcov takmer neuplatňovali. Korupčné správanie sudcov bolo považované síce za nemorálne, sankcie proti nim sa však v zákonoch vlastne nevyskytovali.³

Dobové pramene legislatívnej a súdnej povahy sú medzerovité, preto nie je možné problematiku korupcie v stredoveku postihnúť v úplnosti. Sumarizujúc však môžeme na základe analýzy tzv. vladárskych zrkadiel (t. j. morálnych ponaučení panovníkov) konštatovať, že za korupčné boli v stredoveku považované tri druhy javov: po prvé, prehrešky voči dobrému vládnutiu, po druhé, kupovanie úradov a úplatky úradníkom a po tretie, podvodné obchodné praktiky.

---

³ SZECHYOVÁ, ref. 2, s. 215-216.

Korupcia v stredovekom Uhorsku

Oficiálna doktrína, tak ako v iných krajinách, aj v Uhorsku považovala korupčné konanie za nemorálne. Prejavilo sa to aj vo viacerých literárnych dielach. V knihe bardejovského rektora a richtára Valentína Ecka *De rei publicae administratione* z roku 1520 sa ako dobrý panovník označuje ten, ktorý dodržiava zákony. Eck ilustruje túto požiadavku slovami rímskeho básnika Claudiana: „Ty ved' otca i občana, ty sa o všetkých staraj, nielen o seba, nech ťa podnieti želanie štátu, nie tvoje...“⁴ Takisto v *Znamenitých, múdrych i žartovných výrokoch kráľa Mateja* (Korvína) spísaných Galeottom Martiom sa píše o cnostnom panovníkovi, no i o ctihodných uhorských kniežatách. Martius konkrétne z nich menuje kráľovského pokladníka a rábskeho biskupa Urbana Dóczyho, ktorý svedomite zastával svoj úrad, bez prietáhov rozdeľoval peniaze a venoval sa i učeným vedám.⁵ Také boli predstavy úzkej intelektuálnej vrstvy spoločnosti o ideálnom fungovaní kráľovstva. Z dejín však vieme, že realita bývala iná a spomenuté predstavy často nemali oporu v príslušných zákonoch.

S protikorupčnými legislatívnymi nariadeniami sa v stredoveku stretávame veľmi zriedka a ak áno, zvykli sa týkať iba konkrétneho prípadu či konkrétnych aktivít hospodárskeho a obchodného charakteru. Napríklad článkom XVI tzv. *Malého dekrétu* z roku 1405 sa kráľ Žigmund Luxemburský usiloval v krajine zabrániť nelegálnemu predaju tovaru cudzích trhovcov domácimi obchodníkmi pod svojím menom, „ako sa následkom ľstivosti niektorých doteraz robievalo. S týmito trhovcami nemajú uzatvárať spolky, aby im neumožnili pod kepienkou takejto spoločnosti slobodne vykonávať uvedené priestupky...“⁶ Niektoré predpisy boli zas namierené proti nelegálnej činnosti kráľovských úradníkov. V dekréte Žigmunda Luxemburského o vyberaní komorskej dane a desiatkov z roku 1411 sa uvádza, že po uplynutí termínu na zaplatenie kráľovskej dane nemajú komorskí grófi ani ich úradníci svojvoľne „z vlastnej iniciatívy vyberať a vymáhať ani brať do zálohu“ tieto dane, iba oficiálne v spolupráci so županmi, podžupanmi a slúžnymi príslušných stolíc.⁷ Uvedené nariadenia naznačujú, že korupčné formy správania bývali súčasťou života v stredovekom Uhorsku.

⁴ Rozhovor Valentína Ecka o spravovaní štátu (1520). In SEDLÁK, Vincent (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2004, s. 292-295.

⁵ MARTIUS NARNIENSIS, Galeottus. *Znamenité, múdre i žartovné výroky a činy kráľa Mateja venované jeho synovi vojvodovi Jánovi* (prel. L. Buzássyová a D. Škoviera). Bratislava : Kalligram, 2005, s. 243.

⁶ Kráľ Žigmund vydáva tzv. Menší dekrét upravujúci hospodárske pomery v Uhorsku (1405). In MARSINA, Richard (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2001, s. 132-133.

⁷ Kráľ Žigmund vydáva dekrét o vyberaní komorskej dane (lucrum camerae) a desiatkov (1411). In MARSINA, ref. 6, s. 160.

Ako bolo uvedené, korupčné konanie sudcov bolo považované za nemorálne, postupy proti nim však bývali skôr výnimočné. Z času na čas sa problematika korumpovania súdnych úradníkov objavila aj v legislatíve. V tzv. *Väčšom dekréte* kráľa Žigmunda z roku 1435 sa sudcom (palatínovi, krajinskému sudcovi, taverníkovi, kancelárovi, protonotárovi, županom, slúžnym a ostatným súdnym úradníkom) predpisuje skladanie nasledovnej prísahy: „*Prisahám v mene Boha..., že všetkým a každému jednému, ktorí budú stáť pred mojim súdom bez akéhokolvek ohľadu na ich bohatstvo alebo chudobu, odložiac a oslobodiac od všetkého, či už príhovoru, osohu, nadrážania, lásky a nenávisť, budem podľa svojich schopností rozhodovať v zhode s Bohom a so spravodlivosťou a súdiť spravodlivo a pravdivo.*“⁸ S podobnou formuláciou sa stretávame aj v zákonníku *Constitutio Criminalis Carolina* z roku 1532.⁹ Išlo jednoznačne o protikorupčné opatrenia. Je však otázne, ako sa uplatňovali v praxi, keďže v nich úplne chýbajú sankčné opatrenia proti chybným sudcom.

Okrem toho je potrebné zdôrazniť, že miera korupcie v krajine závisela od sily panovníka. Nie veľmi pevne držal moc v rukách napríklad kráľ Ľudovít II. Jagelovský. Následkom toho sa v krajine rozmohli rôzne nešváry. Zaujímavé svedectvo o nich podal pápežský nuncius Antonio Burgio, a to v správach adresovaných pápežskému tajomníkovi Jacobovi Sadoletovi. V liste z 13. apríla 1525 píše, že krajine nevládne ani tak panovník, ako mocenský triumvirát zložený z grófa Ambróza Šarkana, ostrihomskeho arcibiskupa a jágerskeho biskupa. Konštatuje o nich, že „...*sú vo svojich trikoch takí rafinovaní a vedia ich tak dobre zakryť, že každý im to prijíma. Triumvirát kupčí s výsadami, predáva spravodlivosť, česť aj celé biskupstvá...*“ V liste z 30. júla uvedeného roku sa zas uvádza, že v Uhorsku „...*sa množia konflikty medzi starými a novými hodnosťármi... V kráľovstve sa dejú neslýchané zlodejstvá, bez najmenšej známky spravodlivosti. Každý si robí, čo chce...*“¹⁰

Korupcia v stredoveku však nezasahovala iba najvyššie spoločenské vrstvy, existovala aj na nižších úrovniach, napríklad v mestách. Svedčí o tom kauza z Bratislavy z roku 1413. Mestská rada v tom roku spísala oficiálnu sťažnosť na richtára Ulricha Rauchenwartera, ktorý zneužil svoje právomoci. Svojvoľne vyberal dane a rozdeľoval ich, čo inak malo patriť do kompetencie mešťanostu a hlavne „*stal sa tajným ochrancom niektorých klientov a kvôli nim dal súhlas na tajné uväznenie osôb, vyšetrovanie, mučenie a vymáhanie (peňazi) v Bratislave a prejavoval im priazeň a toto i ďalšie robil bez vedomia a súhlasu mesta.*“

⁸ Cisár a kráľ Žigmund prijíma na sneme v Bratislave tzv. Väčší dekrét (1435). In MARSINA, ref. 6, s. 253.

⁹ SZECHYOVÁ, ref. 2, s. 216.

¹⁰ Pápežský vyslanec Anton Burgio podáva správy o situácii v Uhorsku Jakobovi Sadoletovi (1525). In SEDLÁK, ref. 4, s. 167, 169, 172.

V prípade Rauchenwartera išlo teda o korupčné správanie par excellence, proti ktorému sa nepostavili iba mešťania, ale aj samotný panovník.¹¹

Kremnická kráľovská komora

Aby sme si lepšie vedeli predstaviť, aké možnosti ku korupcii poskytovala správa kremnickej kráľovskej komory, musíme si najskôr popísať administratívno-právny mechanizmus jej fungovania. Kremnica sa stala sídlom komory, kráľovského úradu dozerajúceho na baníctvo, mincovníctvo a výber komorských daní, v roku 1328, kedy bola povýšená na mesto. V Kremnici, tak ako v iných centrách komôr, sídlil komorský gróf, ktorý zastupoval kráľa. V stredoveku sa v Uhorsku presadil model, že správa komory sa prenajímala súkromným podnikateľom – šľachticom i mešťanom.¹² Tí sa usilovali produkovať zisky, a tak mal panovník zabezpečený stály príjem do kráľovskej pokladnice.

Po reformách kráľa Karola Róberta z Anjou mohli majitelia pozemkov, na ktorých sa našli drahé kovy, slobodne v ich rámci baničiť alebo ich na účely bankského podnikania prenajímať. Ťažiarci boli povinní kov odpredávať kráľovským komorám a odvádzať z ťažby daň, tzv. urburu, z ktorej jedna tretina patrila majiteľom bankských pozemkov. Za rozvojom baníctva a mincovníctva v Kremnici a vôbec Uhorsku nestáli len domáci podnikatelia, ale výraznú úlohu v ňom zohrali aj zahraniční finančníci, najmä z Talianska. Komorskí grófi si kremnickú komoru prenajímali vždy na obdobie jedného roka. V 30. a 40. rokoch 14. storočia sa prenájomná suma v kremnickej komore pohybovala medzi 600 – 800 hrivnami striebra ročne (čo bolo 2400 – 3200 florénov). Na začiatku 16. storočia dosiahla suma za prenájom hodnotu 15 000 florénov.¹³

Urobiť si obraz o tom, za akých podmienok sa prenajímala kremnická komora, umožňujú prenájomné zmluvy z rokov 1335, 1338 a 1342, ako aj neskoršie nariadenia a kvitancie. V rokoch 1335 a 1342 mal komoru v prenájme od kráľa magister Hypolit. K jeho povinnostiam patrilo zabezpečovanie pravidelnej razby troch druhov mincí – hodnotných florénov a grošov a menších denárov. Komorský gróf mal rovnako podporovať aj otváranie nových baní na území komory a dohliadať na vyberanie urbury. V Kremnici i iných bankských

¹¹ Sťažnosť mesta Bratislavy proti richtárovi Ulrichovi Rauchenwarterovi, ktorý zneužil svoje právomoci (1413). In MARSINA, ref. 6, s. 174-175.

¹² MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného bankského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 131-133.

¹³ ŠTEFÁNIK, Martin. Kremnica. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján (ed.). *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 219-220.

revíroch musel zabezpečiť, aby tam boli zriadené tzv. kráľovské domy, kde sa malo rafinovať zlato a striebro a vymieňať drahé kovy a mince.¹⁴

Mať v prenájme komoru malo svoje veľké výhody. Komorskí grófi mohli popri svojich povinnostiach, rešpektujúc zákaz vývozu drahých kovov a uzavierania osobitých dohôd týkajúcich sa mincovej výroby, slobodne v obvode komory podnikat'. Zisky mali napríklad z obchodu s potravinami a vínom, z prevádzky vlastných banských diel, z vyberania kráľovskej dane (tzv. *lucrum camerae*) či poplatkov za súdne spory. Navyše boli pri prevážaní tovarov komory oslobodení od mýta a z rôznych pokút im patrila istá, presne stanovená časť peňazí.¹⁵

Lukratívny post komorského grófa ponúkal isté možnosti na korupčné aktivity a nelegálne obohatenie. Aby sa im v tom zabránilo, spadala ich činnosť pod kontrolu ostrihomského arcibiskupa, kráľovského taverníka a neskôr čiastočne i richtára Kremnice. Čo sa týka súdnych sporov, spadali grófi do kompetencie súdu taverníka a v najvyššej inštancii pod súd samotného panovníka. Proti ich nesvedomitosti boli prijaté viaceré legislatívne opatrenia. V nájomnej zmluve z roku 1335 sa uvádza, že v prípade, ak by neboli kráľovi riadne odvádzané komorské príjmy a výnosy, hrozil služobníkom komory trest zabavenia majetkov a grófovi dokonca trest smrti.¹⁶ V zmluve z roku 1342 sa píše, že keď komorský gróf zanedbá razbu mincí alebo neodovzdá vybraté dane, bude označený ako „*klamár nášho kráľovstva alebo luhár proti nášmu Majestátu*“ a ako taký bude aj súdený. Z ďalších protikorupčných pasáží zmluvy uveďme ešte aspoň nariadenie, ktoré malo zabrániť obohacovaniu sa županov a služných jednotlivých stolíc. Tí, ak by „*korumpovaní priazňou alebo odmenou*“ odvádzali ľudí od platenia daní alebo postupovali proti kráľovským nariadeniam, mali byť potrestaní ako neplatiči, a to pokutou troch hrivien (drahého kovu).¹⁷

Napriek nariadeniam a sankciám mávali komorskí grófi a ich úradníci pomerne široký manévrovací priestor na nelegálne aktivity. Ich tolerovanie bývalo často ovplyvňované osobnými a finančnými vzťahmi medzi grófmi a panovníkmi, ako aj grófmi a šľachticmi a mešťanmi.

¹⁴ LAMOŠ, Teodor. *Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice 1328 – 1430*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, s. 86-93.

¹⁵ ŠTEFÁNIK, ref. 13, s. 220, 226; Karol, kráľ Uhorska, vydáva nariadenie o razení zlatých, grošov a malých denárov v Kremnici. Zároveň dáva kremnickú komoru do správy oravskému kastelánovi Hypolitovi (1335). In SEDLÁK, Vincent (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2002, s. 103-107.

¹⁶ Karol, kráľ Uhorska, vydáva nariadenie o razení zlatých, grošov a malých denárov v Kremnici. Zároveň dáva kremnickú komoru do správy oravskému kastelánovi Hypolitovi (1335). In SEDLÁK, ref. 15, s. 104, 106.

¹⁷ Uhorský kráľ Karol I. znovu dáva do prenájmu kremnickú mincovú komoru na jeden rok oravskému kastelánovi Hypolitovi a určuje jeho práva a povinnosti. In SEDLÁK, ref. 15, s. 120, 123.

Kráľovské komory sa prenajímali jednotlivcom za presne stanovené sumy. Za ne mohli v komorách podnikat' a vytvárať zisky. Aby sme si vedeli lepšie predstaviť, koľko bolo uvedených 3200 či 15 000 florénov (zlatých) za prenájom komory v Kremnici, pozrime sa krátko na dobové príjmy a ceny. Podľa predpokladov predstavovali náklady na životné minimum v 2. polovici 15. storočia ročne 12 zlatých. Ročný príjem vidieckeho farára býval málokedy viac než 20 zlatých, prepošt kapituly však mohol mať príjem až 800 zlatých za rok. Stabilné ceny v stredoveku nejstvovali, no 1 cent (zväčša okolo 50 kg) soli stál v priemere 4 zlaté, 1 cent pšenice 0,46 zlatého (čiže 46 denárov), vól 3 – 5 zlatých. Za 1 denár bolo dostať v Budíne osminu hrivny (0,9 kg) čierneho chleba, resp. 0,6 kg bieleho chleba. Pekári pekli aj menší chlieb za pol denára. Za 3200 florénov si tak bolo možné kúpiť cca 640 000 takýchto chlebov.¹⁸

Prípád spálenej mestskej knihy

Viacere súdne kauzy naznačujú, že korupčné formy správania boli nie zriedkavou súčasťou života stredovekých ľudí. Zlomkovité pramene nás, žiaľ, zoznamujú iba s výsledkami súdnych procesov, bez možnosti nazrieť do zákulisných aktivít ich aktérov. Vo väčšine prípadov teda nejde o priame doklady korupcie, ale ju skôr iba tušíme niekde v pozadí. Ostávajú nám utajené podrobnosti, mená aktérov či formy úplatkov. Ľudia sa snažili zabezpečiť si vopred preventívnu ochranu na príslušných miestach, a to prostredníctvom darov, pôžičiek či služieb, ktorým prepožičiaval legálnosť systém klientskych vzťahov. To výrazne ovplyvňovalo rozhodnutia v jednotlivých procesoch.

Stredovek bol obdobím hospodárskeho rozkvetu Kremnice a jednotlivým ťažiarom sa spravidla darilo produkovať zisky. Uhorský kráľ Žigmund Luxemburský využíval mesto ako bohatý zdroj príjmov na financovanie politických aktivít a vedenie vojenských výprav. Stály nedostatok financií ho nútil požičovať si peniaze aj od miest a jednotlivých mešťanov. V roku 1389 si požičal od Kremnice 300 zlatých, v rokoch 1399 a 1404 po 1000 zlatých. Medzi rokmi 1423 – 1425 dosiahli Žigmundove pôžičky od kremnických mešťanov výšku 17 166 zlatých. Medzi mešťanmi, ktorí panovníkovi poskytli peniaze, boli J. Smuczer, J. Drusel, H. Czwisler, H. Opicz, P. Slaguff, P. Longus, richtár Zaidel, mešťan Andreas, mešťan a úradník komory M. Ebner a ďalší.¹⁹

¹⁸ SEGEŠ, Vladimír – VIŠVÁDER, František. *Kniha kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*. Bratislava : Vydavateľstvo Kleo, 1998, s. 177-178.

¹⁹ LAMOŠ, ref. 14, s. 121-122, 148.

V roku 1425 sa stal kremnickým komorským grófom šľachtic Peter Reichel. Medzi ním a mešťanmi sa rozpútal konflikt, ktorý sa rozrástol v kauzu celouhorského významu. Išlo v nej hlavne o obhajobu mestskej samosprávy, veď v Kremnici približne do konca 14. storočia existovala zmiešaná kráľovsko-mestská správa, prípad mal však aj niektoré korupčné znaky.

Ku konfliktu došlo potom, ako si gróf Reichel predvolal k sebe členov mestskej rady J. Czwislera a H. Opicza a požadoval od nich, aby presadili za richtára alebo aspoň člena mestskej rady (prísazného) komorského úradníka Mateja Ebnera, pôvodom z Norimbergu. Tí však tak odmietli urobiť. Pri druhom pokuse sa Reichelovi vzopreli aj prísazní J. Taut a B. Mäsiar. Všetci tvrdili, že Ebner je nečestným človekom, pretože bývalému komorskému grófovi J. Junkherovi nevrátil peniaze a nechal si ich pre seba. Peter Reichel zareagoval na to podaním žaloby na mesto, menovite na členov mestskej rady Jána Smuczera, Jána Czwislera, Mikuláša Longa a notára Petra.²⁰ To, že boli konkrétne obvinení iba štyria uvedení mešťania, by mohlo poukazovať na to, že sa komorský gróf pokúšal dohodnúť (možno za všimné) s inými členmi mestskej rady. Dôkaz o tom však nemáme. Vyriešiť spor mal na príkaz panovníka podtaverník Demetrius Zálok. Za prísediacich súdu boli do Kremnice prizvaní richtári a prísazní z Banskej Štiavnice, Banskej Bystrice, Ľubietovej, Novej Bane a Pukanca. Súd nezobral pri rozhodovaní ohľad na zápis v mestskej knihe, ktorý dokazoval Ebnerovu nepoctivosť, ale na základe ním predloženej, dodatočne vystavenej kvitancie od J. Junkhera, odsúdil menovaných mešťanov na trest smrti a stratu cti a majetkov. Okrem toho mala byť mestská kniha aj s predmetným zápisom zničená.²¹ Vynára sa otázka, akým spôsobom Matej Ebner získal od Junkhera kvitanciu potvrdzujúcu, že mu vrátil peniaze. Či mu v tvrdzi vskutku splatil dlžobu alebo spolu s Reichelom bývalého grófa za nejakú protihodnotu presvedčili, aby im vyšiel v ústrety, sa už nedozvieme. Pri vynesení rozsudku mohli zohrať svoju úlohu aj úzke vzťahy medzi komorou a ľuďmi kráľovského taverníka, s ktorými spolu dozerali na razbu mincí a výkup drahých kovov. To, že Smuczer, Czwisler, Longus a notár Peter boli odsúdení na stratu životov, rozhodne poukazuje na to, že v hre bolo veľmi veľa. Prostredníctvom Ebnera sa zrejme Reichel pokúšal ovládnuť mestskú samosprávu a získať prístupy k finančným zdrojom. V ceste mu však stáli viacerí mešťania, ktorí mohli prípadne disponovať istými diskreditujúcimi informáciami...

²⁰ LAMOŠ, ref. 14, s. 141.

²¹ LACKO, Richard. *Kremnická mestská kniha z r. 1426 – 1700* : diplomová práca. Bratislava : Katedra československých dejín a archívniectva FiF UK, 1973, s. 21-22.

V ďalšej fáze prerástli snahy Reichela a Ebnera do otvoreného násilia. Do Kremnice privolali spišského kastelána Martina, zvolenského župana a veliteľa Andreja Czipussa, ako aj iných kastelánov a podtaverníka Záloka a žiadali pod nátlakom mestskú radu na čele s richtárom Graupnerom, aby bol Ebner zvolený za richtára alebo prísazného. Pritom mešťanom hrozili žalárom na Blatnickom hrade. Medzitým sa odsúdení odvolali ku kráľovskému súdu. Kráľ Žigmund na odvolanie zareagoval zvolaním súdneho zasadnutia do Trenčína, ktorého sa ako prísediaci zúčastnili richtári a prísazní z Budína, Košíc, Bratislavy, Šoprone, Bardejova, Levoče, Prešova, Brašova, Kežmarku a iných dôležitých miest. Po viacerých rokovaníach panovník napokon Czwislera, Smuczera, Longa a notára Petra 19. januára 1426 oslobodil a prehlásil za bezúhonných ľudí schopných zastávať akýkoľvek verejný úrad. O Ebnerovi bolo konštatované, že grófa Junkhera oklamal a neospravedlňuje ho ani dodatočne vystavená kvitancia. Mestská kniha mala byť ušetrená. Výrok ju však nezachránil, pretože ju medzitým podtaverník Zálok dal manifestačne spáliť. V spojitosti s kauzou je potrebné podotknúť, že sa do nej miešali rôznorodé osobné záujmy. Tak napríklad richtár Štefan Graupner, zvolený do funkcie v súčinnosti s Petrom Reichelom, sa veľmi ochotne spolupodieľal na pálení mestskej knihy, zatiaľ čo notár Peter bol zatvorený v žalári. V knihe bol totiž zápis o tom, že mu bolo vyplatené dedičstvo po jeho manželke. Zničením záznamu sa Graupner pokúsil získať od svojho švagra Petra Schlagaufa dedičstvo po druhýkrát. Mestská rada tak však v roku 1427 odmietla urobiť.²²

Pri rozhodovaní v prospech kremnických mešťanov zohrali pravdepodobne rozhodujúcu úlohu ich vysoké finančné pôžičky panovníkovi. Kráľ Žigmund sa postavil na stranu Kremnice, nemohol však prísnejšie zasiahnuť ani proti Reichelovi s Ebnerom ako predstaviteľom komorskej správy. Vďaka kráľovnej Peter Reichel zastával post kremnického komorského grófa aj v roku 1428. To, že obaja predstavitelia komory neboli po zmene rozsudku súdení, poukazuje na to, že boli pre dvor dôležitými osobami a disponovali určitými konexiami. Kremnica vyšla napokon zo sporu veľmi dobre. Dokonca jej v roku 1429 musel kráľ výhodne odpredať časť pozemkov komory s dedinami Horná Ves, Dolná Ves, Lúčky a Veterník, keďže nevládal mestu splácať svoje dlhy.

Spor medzi komorským grófom a mešťanmi mal, podľa všetkého, sčasti korupčný charakter. Aké presne boli vzťahy medzi Petrom Reichelom a niektorými mešťanmi, Reichelom a Junkherom či Reichelom a podtaverníkom Zálokom však zostáva zahalené rúškom tajomstva. Z dnešného pohľadu by sa pôžičky mešťanov kráľovi za sprostredkovanie

²² LAMOŠ, ref. 14, s. 142-143.

ochrany mohli chápať ako korupcia, v dobovom kontexte však za také považované neboli. Išlo skôr o spleť vzájomných politických manévrovaní s cieľom získať prístup k finančným prostriedkom.

Turzovci ako nájomcovia kremnickej komory

Napriek istému úpadku baníctva na konci 15. storočia hrala Kremnica aj naďalej dôležitú úlohu pri zámene drahých kovov a ich rafinácii. To bol hlavný dôvod, prečo v tomto meste začali Turzovci s Fuggerovcami podnikat'. Ján Turzo získal kremnickú komoru do prenájmu v roku 1498, a to najmä za jeho vysoké pôžičky panovníckemu dvoru. Od roku 1505 odkúpili v Kremnici aj právo na lúčobňu drahých kovov. V spojitosti s Turzovcami a ich podnikaním došlo k zaujímavému politicko-korupčnému paradoxu. Ich obchodné aktivity im umožnili získať niektoré kráľovské hodnosti, ich zastávanie však znemožňovalo efektívnu kontrolu ich hospodárenia.²³

Hodnotenie veľkých podnikateľských projektov zvykne bývať ambivalentné. Na jednej strane sa Turzovci vehementne usilovali o povznesenie kremnického baníctva, na druhej strane im išlo o čo možno najvyššie príjmy do rodinnej pokladnice. V Kremnici zaviedli viaceré opatrenia na kontrolu zámény drahých kovov, financovali budovanie bankých, osobitne odvodňovacích diel, v mincovni začali s razbou tzv. guldinerov atď. Vklady do Kremnice sa im spätne mali vrátiť v podobe zvýšených ziskov, ale napríklad aj vo forme odpredávania svojich produktov (olovo, meď) prosperujúcim kremnickým prevádzkam.²⁴

Pri správe komory sa však nevyhli aj istým nelegálnym aktivitám. Známe sú vďaka konkurenčného sporu medzi nimi a podnikateľskou skupinou z Kutnej Hory na čele so Žigmundom Vencelíkom. Podporovaný kniežaťom Bartolomejom Münsterberským, ktorý vojensky pomáhal uhorskému kráľovi Vladislavovi II., obžaloval v roku 1514 Turzovcov zo sprenevery a navrhol panovníkovi, že si vezme do prenájmu kremnickú komoru za 30 000 zlatých ročne, zatiaľ čo Juraj Turzo a jeho bratia platili na rok 14 000 zlatých. Zároveň Vencelík žiadal, aby na neho a jeho spoločníkov prešiel aj turzovsko-fuggerovský mediarsky podnik v Banskej Bystrici. Svoju žiadosť sa snažili podporiť tvrdeniami, že Turzovci si pre svoje potreby ponechávajú všetku vyťažú a spracovanú meď bez zaplatenia dane (urbury), nelegálne vyvážajú zlato z krajiny, ako aj znehodnocujú dukáty. Juraj Turzo

²³ ČELKO, Mikuláš. Thurzovci, Fuggerovci a kremnické zlato. In *Štúdie z dejín baníctva a banského podnikania. Acta Historica Posoniensia I.* Bratislava : Katedra všeobecných dejín FiF UK, 2001, s. 20-22.

²⁴ *Tamže*, s. 20, 25-26.

obvinenia poprel a predložil kráľovským úradníkom vyúčtovanie kremnickej komory za rok 1514. V ňom vykázal stratu 4500 zlatých, čo malo by argumentom proti zvyšovaniu prenájomnej sumy za komoru. Pri revízii sa však ukázalo, že vo vyúčtovaní neboli priznané príjmy zo zmincovaného striebra, a to vo výške 27 995 zlatých a 37 grajciarov, čo predstavovalo 1621 kg striebra. Turzovci pravidelne zamlčovali skutočné zisky z dôvodu, aby sa vyhli zvyšovaniu nájmu za komoru, aby sa zbavili konkurencie a aby zvyšovali svoje príjmy. Do rozvoja kremnického baníctva investovali mnoho financií, zároveň však štát pripravili o množstvo príjmov. Keďže im však panovník dlhoval závažnú sumu (podľa niektorých údajov až 90 000 zlatých), skončila kauza iba zvýšením prenájmu „symbolicky“ na 15 000 zlatých.²⁵

V spojitosti s obsadzovaním dôležitých postov v hospodárskej správe snažili sa do nich Turzovci s Fuggerovcami presadzovať svojich prívržencov. Pred rokom 1525 sprostredkovali na krátke obdobie prenájom kremnickej komory pre ich spriaznenca Jána Hüba. Po roku 1525 zas Alex Turzo, ktorý mal hodnosť kráľovského pokladníka a neskôr i sekretára, presadil prenájom kremnickej lúčobne pre Antona Fuggera. V roku 1504 odporučili Turzovci pre úrad skúšača drahých kovov v Banskej Štiavnici notára Baltazára Stecka pochádzajúceho z Kremnice. Po nejakom čase sa však názorovo rozišli, pričom v roku 1519 sa Steck vyjadril, že by bolo lepšie, keby funkciu kremnického komorského grófa už nezastával člen turzovskej rodiny.²⁶ To ilustruje skutočnosť, že vzťahy medzi rôznymi záujmovými skupinami bývali, tak ako dnes, aj v minulosti vyostrené a že rôzne strany sa uchýľovali takisto k nie celkom čistým praktikám. Z písomných prameňov je medzi riadkami možno badať, že medzi hodnosťármi a podnikateľmi existovala sieť vzájomných, často krehkých neoficiálnych vzťahov. No a tie za istých okolností mohli získať korupčný charakter.

Svoje priame aktivity v Kremnici ukončili Turzovci v roku 1524. Päť rokov predtým Juraj Turzo oznámil Jakubovi Fuggerovi, že sa vzdáva podnikania v ich spoločnom mediarskom podniku a pri kremnickej komore. Navrhol mu, aby urobil to isté, kým je ešte čas. Ako sa vyjadril, „*svojimi aktivitami si získavajú čoraz viac neprajníkov, už si predsa zarobili dosť, treba dať zarobiť aj iným.*“²⁷ V širšom politickom kontexte mal odchod

²⁵ ČELKO, ref. 23, s. 23; BOVAN, Marián. Turzovci a Fuggerovci ako nájomcovia kremnickej mincovne. In *Štúdie z dejín baníctva a banského podnikania*. Acta historica Posoniensia I. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FiF UK, 2001, s. 41-42.

²⁶ ČELKO, ref. 23, s. 22, 25.

²⁷ BOVAN, ref. 25, s. 43.

Turzovcov a o niečo neskôr aj Fuggerovcov z Kremnice súvis s preberaním banských a minciarskych prevádzok do erárnych rúk.

Viacere z počinov Turzovcov by sme dnes označili ako korupčné, v ich dobe ale išlo skôr o prirodzené prejavy politiky a boja o moc. Časť turzovských aktivít však určite bola aj v dobových súvislostiach považovaná za nelegálnu. Patrilo medzi ne dosadzovanie ľudí na príslušné úrady, zatajovanie výšok ziskov a, ako sa zdá, aj nelegálny vývoz drahých kovov z krajiny. Vzhľadom na postavenie a moc Turzovcov sa proti nim nikdy vlastne nezakročilo. Prepojenie politiky a korupčných foriem správania, rovnako ako v súčasnosti, veľmi sťažovalo odhalenie korupčných praktík. Ako bolo už povedané, hodnotenie aktivít veľkopodnikateľov bolo vždy nejednoznačné. Svedčia o tom aj slová súčasníkov Turzovcov.

Tak napríklad pápežský nuncijs Antonio Burgio vo svojom liste do Ríma z 30. júla 1525 písal, že sa v tom čase čakalo v Uhorsku na vyúčtovanie podnikateľských aktivít Turzovcov a Fuggerovcov. Podľa Burgia sa obe rodiny nedopustili podvodov, ktoré sa im pripisovali. Hneď však dodal, že vzhľadom na počet razených mincí mali iste kráľovi odvieť viac poplatkov, ako odvedli. Zmienil sa aj o tom, že Turzovci a Fuggerovci porušovali zákaz vývozu striebra z krajiny a z veľkého množstva zhutneného striebra (15 000 hrivien ročne) neodvedli do komory ani hrivnu dane, takže „*dlhujú kráľovi nevyčísľiteľnú sumu.*“ Pokus o zdiskreditovanie Turzovcov mal určite i politické pozadie. Burgio v liste hovoril o záujmoch niektorých hodnostárov a kráľovnej. Na záver už len skonštatoval „*...nechcem vynášať definitívny súd, pravda ešte vyjde najavo...*“²⁸

Komorský podgróf Wolfgang Roll

V roku 1548 prebral kremnickú komoru definitívne do svojich rúk erár a o niečo neskôr ju podriadil pod správu novozaloženého Hlavného komorsko-grófskeho úradu v Banskej Štiavnici, ktorý podliehal priamo pod Dolnorakúsku, resp. Dvorskú komoru vo Viedni. Na čele kremnickej komory stáli odvtedy až do polovice 17. storočia komorskí podgrófi. To, že bola administratíva komory postavená pod bezprostredný štátny dohľad, neznamenalo, že by aj v tomto období nedochádzalo v jej rámci k spreneverám či korupcii.

Poukazuje na to napríklad kariéra kremnického komorského podgrófa Wolfganga Rolla († 1589). Podľa písomnej zmienky z roku 1536 pôsobil v Jáchymove ako hlavný pokladník. Do roku 1543 sa prepracoval na miesto mincmajstra. Avšak už v nasledujúcom roku musel Jáchymov opustiť, a to kvôli finančným nezrovnalostiam v agende mincovne.

²⁸ SEDLÁK, ref. 4, s. 171.

V inštrukcii pre Rollovho nástupcu sa nariaďovalo vykonať účtovnú kontrolu celej mincovej výroby, a to za obdobie, keď bol mincmajstrom Wolfgang Roll a vardajnom Peter Tunkher. Pri revízii boli prítomní štyria členovia českej komory, ktorí mali zistiť výšku defraudácie finančných prostriedkov.²⁹ Aký bol výsledok vyšetrovania, nie je známe, isté však je, že si Roll u svojich predstavených pošramotil povest' a stratil ich dôveru. Aké boli vzťahy medzi zamestnancami jáchymovskej mincovne v čase, keď tam pôsobil Roll, nevieme. Nie je však vzhľadom na uvedené vyšetrovanie vylúčené, že niektorí z nich vzájomne korupčne kryli a spreneverovali peňažné prostriedky.

Wolfgang Roll nebol za finančné nedostatky pri správe jáchymovskej mincovne odsúdený, keď ho však v roku 1546 Dolnorakúska komora nominovala na post mincmajstra pre mincovňu, ktorá mala byť založená v Banskej Bystrici, jeho menovanie sa kvôli zlej reputácii neuskutočnilo. Roll sa v tom čase zrejme utiahol do ústrania. Opäť sa s ním stretávame v roku 1551, keď sa mu podarilo kompetentných presvedčiť o svojej dôveryhodnosti a získať post komorského podgrófa a správcu mincovne v Kremnici. Avšak už o šesť rokov bol spolu s kontrolórom Krištofom Lehmannom a účtovníkom Bartolomejom Suessom suspendovaný a bolo proti nemu a jeho kolegom kvôli nesúladu v účtovníctve zavedené vyšetrovanie. Kontrolné orgány prikrročili k revízii hospodárenia celej komory a mincovne a odhalili spreneveru. Zároveň však bolo konštatované, že Roll nebol na nej hmotne zainteresovaný. Nemusel teda zo svojho miesta odísť.³⁰ Defraudácie sa však dopustili niektorí z jeho podriadených. Dnes už len môžeme hádať, či išlo z jeho strany o laxnosť alebo ho niektorí zo zamestnancov za nejakú protihodnotu presvedčili, aby ich kryli. Roll sa nevelmi rozumel baníctvu, preto sa vo svojej práci dopustil viacerých chýb. Aby sme mu však nekrivdili, treba podotknúť, že sa v Kremnici zaslúžil o progresívny rozvoj mincovníctva, na ktoré bol expert. Na základe kusých historických správ je možné konštatovať, že sa Wolfgang Roll, napriek svojej odbornosti, dopustil viacerých nedbalostí, ak nie nelegálnych skutkov. Isté je, že za jeho pôsobenia v Jáchymove i Kremnici došlo k spreneverám. Detaily o tom, kto ich a za aký úplatok umožnil, však zostávajú zahalené rúškom tajomstva.

²⁹ GINDL, Jozef. Niekoľko čít zo života kremnického podkomorného grófa Wolfganga Rolla. In *Zborník Slovenského banského múzea*, 1969, roč. V, s. 222.

³⁰ GINDL, ref. 29, s. 222-223.

Corruption in the Middle Ages

Affairs of Corruption in the Royal Chamber in Kremnica

The corruption existed also in the Middle Ages as it exists nowadays. However, any such activities how we understand them today were not considered for a corruption and were not punished. Generally it is possible to specify corruption as a conflict between public and private interest. We find the corruptive behaviour also in the medieval Kingdom of Hungary, especially in Kremnica, particularly the Royal chamber located in the town. For example in the year 1426, Count of the chamber Peter Reichel tried to incorporate his protégé Mathias Ebner to the Kremnica town council in by a corruptive manner. The cause resulted into a major lawsuit in which the king finally sided the burghers. It is sometimes very hard to diferentiate acceptable policy behaviour and corruption on the high level of politics. The important economic activities of Thurzo family in Kremnica (turn of the 15th and 16th century) were sometimes connected with corruption affairs and cases of illegal enrichment. They were covered by the family itself because their members held also high offices in the state administartion.

Keywords: corruption, Middle Ages, Kingdom of Hungary, Kremnica

http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=historia_nova

HAAS KIANIČKA, Daniel. Korupcia v stredoveku. Korupčné prípady pri kráľovskej komore v Kremnici. In *Štúdie k jubileu Jána Kollára*. Historia nova 5. [online] Bratislava : Stimul, 2012, s. 206-219. Dostupné na internete:

<http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/Hino5.pdf>